

ELEMENTE DE CONCEPTUALIZARE ÎN CERCETAREA ENCICLOPEDICĂ

Dr. **Constantin MANOLACHE**

Dr. **Didina ȚĂRUȘ**

Dr. **Ion XENOFONTOV**

Institutul de Studii Enciclopedice

CONCEPTUAL ELEMENTS OF THE MOLDOVA ENCYCLOPEDIA

It is outlined the necessity of elaboration, especially when we are passing through a value reconsideration process, of an Universal Encyclopedia that would hoard knowledge from different areas, selected and systematized through the framework of the modern scientific principles. It will be based on human values principles, implementation of paradigms, concepts and scientific visions dedicated to the concentration of intellectual resources, observance of the deontological norms and so on. Here are presented the elaboration steps of the encyclopedia, opinions regarding the methods of structuring the encyclopedic knowledge. The framework classification of the science branches with the application of the tree method, associated with an infinite number of possibilities of presenting the reality, terms underlining by the principle of it's belonging to a certain area and the references to other related terms are considered to be fundamental conceptual elements. The artistic conception regards the way the graphic materials will be used, which will enhance the encyclopedia text an organic character.

Argument

Adaptarea și actualizarea potențialului național de cunoaștere, valorificarea experienței internaționale, inclusiv prin activități de cercetare enciclopedică, constituie un factor esențial al formării unei noi mentalități într-o societate aflată în tranziție. Aceasta se asociază cu reconsiderarea valorilor, cu revenirea, în multe sfere, asupra elementelor de conceptualizare, cu instituționalizarea unor noi concepte în domeniile economic, instituțional, juridic, politic ș.a, dar și în educație și cultură. Totodată, extinderea utilizării lor corecte necesită surse de noi cunoștințe și informații, cu caracter special sau universal, cum sunt dicționarele tematice, enciclopediile universale și tematice etc., ele contribuind și la unificarea și standardizarea limbajului. În același timp, mutațiile de ordin tehnologic ce se produc în mediile digitale de organizare și acces la cunoștințe,

cum ar fi hipertextul, rețelele interconectate și spațiile virtuale, generează dileme legate de apariția unei noi forme de enciclopedism, a unor noi moduri de lectură și de gândire.

Editarea unei noi enciclopedii constituie un răspuns firesc și necesar acestor schimbări radicale și necesității de informare. Precedenta lucrare de acest gen, *Enciclopedia Sovietică Moldovenească*, editată în 8 volume în anii 1971–1981, este în multe privințe depășită. Astfel, se resimte foarte acut necesitatea stringentă de actualizare a cadrului de concepere, precum și nevoia de deideologizare, prin reevaluarea pe criterii științifice a unor spații tabuizate, fapte, evenimente, personalități. Bazele cadrului instituțional pentru o lucrare de atare anvergură au fost puse prin constituirea, în anul 2007, a Comisiei Naționale pentru pregătirea editării *Enciclopediei Moldovei* și pentru crearea Instituției Publice *Enciclopedia Moldovei*. În perimetrul unei societăți bazate pe cunoaștere și inovare, acest demers are drept obiectiv formarea personalității individului, facilitarea accesului publicului larg la informații tematice și universale înglobate în ediții enciclopedice.

Realizarea acestui obiectiv imprimă *Enciclopediei Moldovei* (în continuare – *Enciclopedia*) un caracter universal, general, un nivel înalt de sistematizare și de generalizare a ansamblului de cunoștințe despre lume, ea constituind un veritabil instrument de informare și de orientare în cele mai diverse domenii. Fiind parte organică a acestei lumi și a cunoașterii ei intelectuale, Republica Moldova este, totodată, și subiect al interpretării, prin savanții și experții care vor elabora *Enciclopedia*, în baza unei abordări proprii, drept contribuție originală la auto-cunoașterea umană.

Enciclopedia va oferi informații corecte și sigure din toate domeniile cunoașterii contemporane, fie la subiecte tratate în texte scurte, de inițiere, fie la subiecte tratate amplu, în articole de sinteză. În această ordine de idei, *Enciclopedia* va fi un produs cultural competitiv, sub multiple aspecte, cu edițiile similare. Instrumentele precum marcarea, clasificarea și referințele vor permite conectarea la informații corelate, organizate pe diverse niveluri ierarhice.

Principiile de elaborare a Enciclopediei

În procesul cercetărilor științifice, elaborării și editării *Enciclopediei*, se vor respecta următoarele principii:

- Luarea în considerare a *valorilor general umane*, care pun în centrul atenției omul, cu întreaga lui activitate materială și spirituală, aflată în armonie cu universul, cu legile naturii și societății, prin respectarea drepturilor sale fundamentale. Anumite acțiuni negative generate de oameni (cataclisme naturale, ecologice, războaie etc.) vor fi prezentate prin prisma instructiv-educativă, în vederea evitării lor;

- *Concentrarea resurselor intelectuale*, prin

valorificarea resurselor umane, materiale, informaționale etc., în vederea prezentării acțiunilor, fenomenelor și concepțiilor despre civilizația națională și universală;

- Prezentarea informațiilor sintetice în baza *paradigmelor, concepțiilor și viziunilor științifice consacrate*, evitând snobismul, ideologizarea și mistificarea;

- *Echidistanță, obiectivitate, respectarea normelor deontologice* și imprimarea unui caracter științific informațiilor.

Valorificând principiile în cauză și ținând cont de dinamica civilizațională, *Enciclopedia* va prezenta cunoștințele universale multidisciplinare, sistematizate și accesibile, drept radiografie a realității complexe, prin prisma metodelor și instrumentelor științifice actuale.

Etapele realizării Enciclopediei

Procesul de cercetare, elaborare și editare a *Enciclopediei* constă din următoarele **etape** logice, nu neapărat consecutive în timp, fiind posibilă realizarea simultană a unora din ele:

Documentare și armonizare, selectarea ramurilor științelor/artelor, clasificarea tematicii.

Elaborarea registrelor ramurale și a *Registrului general de termeni*, expertiza lor, stabilirea corapurului între volumul articolelor.

Elaborarea *Concepției artistice și ilustrative a Enciclopediei*.

Elaborarea *Recomandărilor metodice* pentru autori și redactori.

Organizarea cercetării conform direcțiilor prioritare, constituirea echipei de autori și experți.

Elaborarea articolelor enciclopedice.

Expertiza, redactarea științifică și literară a articolelor.

Tipărirea versiunii pe hârtie și lansarea versiunii pe Internet a volumelor *Enciclopediei*.

Metode de cercetare și modul de prezentare

În funcție de specificul noțiunilor, obiectelor și proceselor analizate, în elaborarea materialului *Enciclopediei* se vor aplica metode și instrumente adecvate de cercetare științifică, structurare și prezentare. Pentru a facilita accesul la o informație pragmatică sau epistemică, se recomandă utilizarea, prin prisma obiectivității și interdisciplinarității, a metodelor de cercetare analitico-descriptive, comparative, a deducției și inducției, a sintezei etc.

La elaborarea și prezentarea articolelor se vor respecta *recomandările metodice* care conțin cerințe și criterii privind registrele de termeni, modele de structură și conținut al articolelor, recomandări privitoare la volumul informației în funcție de importanța și actualitatea temei, de materialul ilustrativ corespunzător (fotografii, tabele, diagrame, hărți

etc.), și privind referințele la articolele ce tratează teme corelate.

Metode de structurare și de organizare a cunoștințelor enciclopedice

Enciclopedia constituie o conjugare dintre totalitatea cunoștințelor pe care le înglobează și metodele de structurare și de organizare a lor. Respectiv, orice proiect enciclopedic este un proiect cultural, de cercetare și editare, ce vizează selectarea, tezurizarea/organizarea cunoștințelor generate în ramurile cunoașterii, în vederea diseminării acestora. Organizată de regulă în ordine alfabetică, prin definiție, enciclopedia este considerată fragmentară, un discurs discontinuu, fracționat, ceea ce implică metode pentru refacerea imaginii globale a cunoștințelor generale sau specializate. În fond, experiența istorică relevă diverse modalități de a ordona cunoștințele în cadrul enciclopediilor, dar tentativele în cauză se confruntă mereu cu două provocări: una teoretică, privind *unitatea de cunoștințe* pentru a unifica și edita un întreg; a doua operațională, vizând *instrumentele* necesare pentru accesul la aceste cunoștințe. D. Diderot și J. D'Alembert, în *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* (17 volume, suplimentate de 11 volume de planșe, 1751–1772), au definit enciclopedia ca pe o „înlănțuire de cunoștințe”, metoda oferind cititorului accesul la materiale elaborate și legate între ele, înrudite tematic. Structura triplă de organizare a cunoștințelor, dezvoltată de D. Diderot, constă din lista alfabetică simplă, *arborele ierarhizat* de clasificare a științelor ce reprezintă cunoștințele umane, referințele de la un articol la altul, pentru reprezentarea afinității dintre materii. Referințele constituie un mod de a completa ordinea alfabetică, o hartă ce reface legăturile dintre articolele dispersate, aflate în dezordine, din perspectiva raporturilor de conținut existente între ele.

Pentru a defini structura unui mare fond *coerent* de cunoștințe enciclopedice, una dintre căi ar fi aplicarea metodelor *indexării* și *clasificării* articolelor, care plasează fiecare articol în mediul său tematic, cronologic, cultural, adică într-un perimetru de interdependențe ce definesc *integritatea* enciclopediei, fie prin înrudirea de sens (fixată în *Index*), fie prin înrudirea tematică (fixată în *Arborele de clasificare*). În articole se prezintă informația semnificativă, elaborată, obiectul fiind noțiunile și temele. Totodată, articolele sunt însoțite de un număr de referințe intercalate, numite *corelate*. Acestea corespund subiectelor ce n-au fost tratate autonom, ci în cadrul articolelor mai generale, la care se fac referințele. Astfel, orice noțiune este abordată în corelație cu altele și enciclopedia își recapătă caracterul sistematic.

Sub aspect practic, în vederea evitării repetărilor

divergențelor de tratare și a incompletitudinii, toate raporturile între noțiuni/teme se stabilesc înainte de redactarea articolelor. Metoda de înlănțuire, complementaritatea generalului cu particularul ghidează cititorul, acesta urmând interconexiunile dintre noțiuni pe verticală, precum și pe orizontală, între noțiunile din cadrul unei discipline și între cele din discipline diferite.

Analiza experienței în domeniu atestă importanța tratării riguroase a aspectelor selectării, clasificării și organizării textului, adaptării metodelor adecvate. Printre clasificările tematice aplicate pentru structurarea enciclopediilor contemporane, este reprezentativă cea a Enciclopediei *Universalis*, care include 22 de teme/ramuri de clasificare, constituind o dezvoltare a arborelui clasic utilizat în enciclopedia lui D. Diderot și J. D'Alembert.

Clasificarea-cadru a tematicii Enciclopediei

În contextul coexistenței și întrepătrunderii mediului cultural cu celelalte medii, *Enciclopedia* poate fi asociată cu un câmp infinit de problematici, în care sunt delimitate diverse direcții prioritare și focalizări. Acesta reprezintă *realitatea vie a cunoașterii*, definită, interpretată de științe și arte prin intermediul teoriilor, conceptelor etc. El poate fi încadrat în următoarele arii tematice:

- Formațiuni naturale (universul, pământul, continentele etc.), date privind geologia, geografia fizică, flora și fauna, populația (demografia), aspecte ecologice etc.
- Regiuni geopolitice (Asia, Europa etc.), țări, teritorii, unități administrativ-teritoriale.
- Unități naționale și etnice: națiuni, grupuri etnice, minorități naționale și culturale, graiuri, dialecte.
- Instituții (naționale și internaționale) – politice, administrative, economice, de drept, sociale, educaționale, științifice, artistice ș.a.
- Domenii de activitate – economie, politică, știință, medicină, educație, literatură, artă, sport și agrement ș.a.
- Formațiuni istorice (civilizații, state), perioade istorice (epoci), evenimente istorice.
- Sferele conștiinței: mituri, religii, ideologii.
- Noțiuni semnificative cotidiene, științifice, tehnice, filozofice etc.
- Personalități marcante.

Infinitatea posibilităților de reprezentare a temelor se asociază cu infinitatea cunoașterii și conduce la opțiunea pentru *metoda arborelui*, acest fapt deosebind-o de metoda *segmentelor cercului* (aplicată în enciclopedia *Britannica*) care se asociază cu un spațiu limitat. Printre argumentele în favoarea clasificării cunoștințelor enciclopedice după apartenența la ramurile științei și artelor, îl regăsim și pe cel care

constituie definiția noțiunii „enciclopedie”, dată de DEXI (2007), în a doua parte a ei: „tip de lucrare lexicografică de mare întindere, care ... cuprinde cunoștințe amănunțite dintr-un singur domeniu sau din toate domeniile, sistematizate alfabetic ori pe probleme sau *ramuri (de știință și artă)*”.

Pentru identificarea ramurilor științei/artelor care vor fi reflectate de *Enciclopedie*, au fost supuse analizei comparative diverse nomenclatoare care se aplică la nivel național și internațional (nomenclatorul specialităților științifice, nomenclatorul domeniilor de formare profesională, nomenclatorul activităților din economia națională ș.a.). Clasificarea aplicată de Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE), care delimitează 6 domenii complexe ale activității de cercetare-dezvoltare (științe naturale și exacte; științe inginerești și tehnologice; științe medicale; științe agricole; științe sociale; științe umaniste), constituie baza structurii nivelului 1 al *Arborelui clasificării tematice* a termenilor *Enciclopediei*.

Având în vedere aria tematică largă a *Enciclopediei*, este oportună valorificarea metodei de clasificare a Enciclopediei *Universalis*, cu 22 de teme/rubrici pe nivelul 1, unde predomină ramurile/temele concrete, dar sunt incluse și unele teme complexe (*Științele pământului, Științele vieții, Științele inginerești*) încadrate la nivelul 2 în clasificarea OECD. În același timp, în clasificarea OECD, domeniile *Științe sociale* și *Științe umaniste* se delimitează separat comparativ cu clasificarea *Universalis*, unde temele în cauză se combină în una singură – *Științe umaniste și sociale*.

Analiza comparativă a acestor și a altor abordări a condus la elaborarea clasificării-cadru a științelor/artelor, implicit a termenilor *Enciclopediei*, aceasta constituind o sinteză, prin extinderea, pe de o parte, a listei de ramuri ale științei și artelor, și, pe de altă parte, prin aprofundarea structurii lor ierarhice. Astfel, la nivelul 1, clasificarea-cadru va conține cele 6 domenii nominalizate mai sus. În ceea ce privește nivelurile 2, 3 etc., ele vor conține nomenclatoarele de ramuri/teme ale științei și artelor complete din mai multe surse. Clasificarea-cadru sub formă de *Arbore al științelor/artelor* constituie suportul clasificării repertoriului terminologic: începând cu nivelul 2, lista ramurilor/temelor se ajustează la realitățile din Republica Moldova (domeniile în care se realizează cercetări, existența interesului științific). Pentru pozițiile de pe nivelul 2, care prezintă *ramuri aparte*, nivelul 3 se completează cu subrubrici/articole care dezvăluie obiectul și istoria fiecărei științe, metode și teorii, personalități marcante, structura științei, domenii de aplicare, instituții etc. (Anexa 2). Pozițiile de pe nivelul 2 care prezintă științe *complexe (Științele pământului, Științele vieții etc.)*, se detaliază pe nivelul 3 prin lista științelor care fac

parte din fiecare grup, iar acestea, la rândul lor, sunt concretizate în subrubrici/articole pe nivelul 4 etc.

Registrul de termeni

Conceptualizarea obiectelor, proceselor, fenomenelor realității în *Enciclopedia Moldovei* se va realiza, ca și în orice enciclopedie universală, prin intermediul terminologiei științifice – denumirii noțiunilor, temelor care vor constitui conținutul *Enciclopediei*. În acest sens, un rol central îl joacă *Registrul general de termeni (Repertoriul terminologic)*, ce integrează registrele ramurale de termeni ai științei și artelor. Procesul de elaborare a *Registrului general de termeni* este delimitat în câteva etape: documentarea, selectarea domeniilor/ramurilor științei și artelor; elaborarea arborilor ramurali ai clasificării tematice și a *Arborelui general al clasificării tematice*; selectarea termenilor și organizarea lor sub formă de registre ramurale; identificarea termenilor științifici interdisciplinari în scopul soluționării cazurilor de omonimie prin definirea adecvată a termenului omonim în cadrul fiecărei științe (ex: ACT (*fioz.*), ACT (*jur.*), ACT (*teatr.*)); expertizarea și validarea registrelor de termeni; integrarea termenilor în cadrul *Registrului general* (cca 40 000 de termeni în varianta de proiect, pornind de la parametrii cantitativi ai celor 10 volume: 4 000 de termeni/volum).

Concepția artistică și ilustrativă a Enciclopediei

Concepția artistică și ilustrativă a Enciclopediei stabilește modul de utilizare a materialului ilustrativ (fotografii, tabele, desene, diagrame, schițe tehnice, hărți etc.), care completează în mod organic textul și pentru care se va aloca circa 20 la sută din volumul total al *Enciclopediei*. O parte din materialul ilustrativ va fi prezentat în culori, prioritate având imaginile monumentelor de artă și ale operelor incluse în tezaurul național și internațional, precum și hărțile. Fotografiiile și reproducerile vor fi selectate în funcție de anumite criterii: relevanța informației, valoarea didactică, calitatea estetică. Desenele și schemele vor fi concepute în baza unor reguli tehnice stricte care ar avantaja lizibilitatea.

Considerații finale

În contextul reluării cercetărilor enciclopedice în Republica Moldova, este necesară valorificarea experienței internaționale în domeniu, adaptarea de noi principii și metode care ar asigura elaborarea unor ediții enciclopedice de calitate. Realizarea *Enciclopediei* confirmă atât faptul că valorile culturale și spirituale ale Republicii Moldova sunt parte integrantă a civilizației europene și universale, cât și tendința de statornicire a unei tradiții în acest domeniu.

Bibliografie selectivă

1. Clasificarea Domeniilor Științei. În “Metodologia indicatorilor C-D în baza manualului Frascati”, OECD. www.asm.md
2. Encyclopédisme et Savoir: du papier au numérique. Institut national de recherche pédagogique, avril 2006. www.inrp.fr/vst
3. Encyclopaedie Universalis. <http://www.universalis.fr> (accesat în 02.07.2010)
4. Recherches sur Diderot et sur l'Encyclopédie. Numéro 31-32 (Avril 2002). Mis en ligne le 1 septembre 2006. <http://rde.revues.org> (accesat în 02.08.2010)
5. Théories et pratiques de la terminologie: analyser des concepts. Respobs. Jean-Jacques Briu, Sciences du langage. Université Paris Ouest Nanterre La Défense, Centre de Recherches Pluridisciplinaires Multilingues, novembre 2009. www.ltt.auf.org (accesat în 07.05.2010).

Anexa 1. Cuvinte-cheie

Articol – expunere cu caracter științific de proporții relativ reduse, la o temă sau la un subiect anumit.

Enciclopedie – lucrare lexicografică onomasiologică de proporții mari, care tratează științific termeni ce denumesc noțiuni din ramuri ale științei și artelor (nume comune și proprii), în diversele lor accepțiuni, sistematizați în ordine alfabetică.

Definiție/adnotare – explicație științifică logică, laconică a conținutului noțiunii, reflectat de termen.

Registre de termeni pe ramuri ale științelor și artelor – sistematizează în ordine alfabetică termenii ce denumesc noțiuni științifice (nume comune și proprii) pe ramuri, și constituie subregistre ale *Registrului general de termeni*.

Registrul general de termeni – lista generală de termeni ce denumesc noțiuni, teme, subiecte care sunt, în același timp, și titluri de articole. *Registrul general* integrează registrele ramurale de termeni și include termeni/noțiuni din diferite domenii și ramuri ale științei și artelor.

Titlu de articol – fiecare termen din *Registrul general de termeni* este însoțit de definiție/adnotare ș.a.

Titlu referențial/de trimitere la alt titlu de articol – referința/trimiterea la alt titlu de articol (termen), ce denumesc o noțiune sinonimă/înrudită/complementară/corelată care oferă informații suplimentare la subiectul în cauză.

